

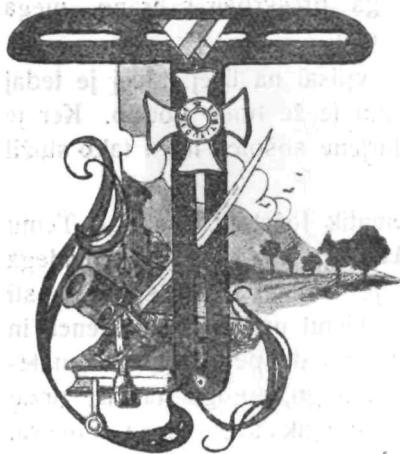

Jurij baron Vega.

Životopisna črtica. Spisal profesor *Makso Pirnat*.

Misel se sveti in duh slovenski na zraku Evrope, v družbi nekdanjih bogov Vega na nebu blišči, Valvazor, Voglar, Cojz, Koronini in stotine drugih, vnukom prihodnjim izgled, Avstrije slava in moč.

Ivan Vesel-Koseski.

a ali oni mladih bralcev se je že gotovo peljal po železnici od Ljubljane doli proti Zalogu in naprej proti Zidanemu mostu. Kako lepa je ta vožnja po mičnem Ljubljanskem polju! Pri Zalogu se železniški tir približa belopeni Savi. Na desno se tik ob tiru dvigajo gostoobrasli dolenski hribje, ono stran Save, na levo pa je savska dolina še nekaj časa dokaj široka. Rodovitno polje in travniki dolske fare se širijo ondi. Ko se pripelje človek do postaje Laze, ga pozdravlja tam izza Save med gostim sadnim

drevjem stoječa vas Dovsko, ob nedeljah Ljubljančanom priljubljeno izletišče. Za Dovskim na desno se dviga na majhnem holmu lepa cerkev sv. Helene, tik ob nji začrnelo zidovje Žerjavovega gradu, malo v stran pa kapelica sv. Ajte (Agate) z majhnim pokopališčem. Tu meče, kakor pravijo, Sava iz sebe utopljenca, ki so se ponesrečili v nje gornjem teku. Nad sv. Heleno se svet hitro dvigne. Visoko gori v gorovju se ti smehlja s strmega griča skromna cerkva sv. Križa, ki sodi že pod veliko moravsko župnijo. Malo nižje nego sv. Križ pa sameva gorska vas Zagorica. Nihče bi se danes ne brgal za to gorsko selo, ako ne bi se bil ondi narodil mož, ki je raznesel slavo Zagorice po vsem slovenskem, da, tudi po tujem svetu. Odlični ta naš rojak je Jurij baron Vega.

Sredi osemnajstega stoletja sta gospodarila na Vehovčevem domu v Zagorici Jernej Vega in njegova žena Helena. Ubožna in skromna je bila njuna kmetija, a bila sta pridna in pošteno sta se živila z žulji svojih rok.

Dne 23. sušca l. 1754. se jima narodi sinček, ki ga drugi dan krsti moravški kaplan Jurij Fik za Jurija. Botra sta mu bila Jožef in Jera Gril. Mladi Jurče je vzrastel v krepkega dečaka. Že v zgodnji mladosti pa je kazal tudi izvanredne duševne darove. Njegova roditelja sta sklenila, nadarjenega sina poslati v Ljubljano. Škoda se jima je zdelo, da bi se moral tak bister mladenič ubijati za kruhom po strmih zagoriških njivah in senožetih, ko si lahko po svetu pomaga s svojimi talenti do zložnega življenja.

Jurče je moral dati slovo zagoriškim vrtovom, kjer se je igral in nastavljal brinovkam, drozgom in drugim pticam. Odití je moral tja v nepoznano, daljno Ljubljano, ki jo je večkrat opazoval tam z brega nad očetovo hišo, in katera je bila tako daleč, tako meglena.

Megleni, neprijazni so bili Jurčetu tudi prvi časi v Ljubljani. Prišel je v mestne šole, koder ni čul ne ene slovenske besede, koder je gospodovala le nemščina. Stalo je mladeniča nekaj truda, preden se je uživel v to tako tuje, tako nedomače šolsko življenje. Bistra njegova glava je premagala vse težkoče. Pozabil je celo ob marljivem učenju, kak siromak je. Res, siromak! Z doma ni mogel pričakovati nikake podpore. Čutil se je navezanega samega nase. Tu so se ga usmiliли dobri ljudje in ga preskrbeli s hrano, njega siroto, ki mu je umrl že v šestem letu rodni oče.

Tako je dovršil Jurij početne šole in se vpisal na licej. Licej je tedaj nadomeščal sedanje gimnazije. Na liceju se mu je že bolje godilo. Ker je bil vedno med prvimi, je poučeval manj nadarjene sošolce in si tako služil sam svoj kruh.

Na liceju je tedaj učiteljeval učeni matematik Jožef pl. Maffei. Temu se je nadarjeni Vega posebno prikupil. In Maffei je bil, ki je znal mladega Vego navdušiti za tisti predmet, za katerega je ta imel toliko sposobnosti — za matematiko. Z ljubeznijo se je Maffei oklenil nadarjenega učenca in mu dobrohotno kazal pot, po kateri mu je možno dospeti do prave matematiške podlage. Da, pri Maffeju se je Vega mnogo, mnogo naučil; držal se je njegovih nasvetov in postal pozneje matematik svetovnega slovesa.

L. 1775. je dovršil z izvrstnim uspehom licejske nauke in takoj postal c. kr. navigacijski inženier v Notranji Avstriji.

Pa ni mu prijala inženerska služba. Že dolgo je gojil željo, vstopiti k vojakom. Dal je torej slovo dosedanji službi in bil 7. malega travna 1780. sprejet kot prost topničar v II. topničarski polk. V kratki dobi enega leta je že dosegel čast podporočnika v okrožju dunajske garnizije. A premestili so ga zopet k II. topničarskemu polku in mu poverili mesto učitelja matematike v topničarski šoli. L. 1784. se je pospel do časti nadporočnika. Ko so l. 1787. osnovali poseben topničarski oddelek, so imenovali Vego za profesorja matematike na tem oddelku in ga povzdignili v stotnika.

Doslej se je Vega premarljivo bavil z znanostjo in se kot profesor vestno trudil, da bi kolikor možno temeljito izobrazil topničarje v računski vedi. Hrepenel je pa obenem, da bi mogel v dejanju pokazati to, česar je učil vojake z besedo. Kmalu se mu je ponudila prilika za to.

L. 1789. je buknila vojska z neugnanim Turkom. Pod vodstvom junškega Lavdona so šle cesarske čete nadenj. Tem četam se je prostovoljno pridružil naš Vega ter se pri Belem gradu udeležil boja kot hraber in spreten vojak. Vodil je jako uspešno svoj topničarski oddelek in bistveno pripomogel, da se je vdala belgrajska trdnjava našim. Narodna pesem poje o Lavdonu:

Cesarski bombe mečejo,
se Turki z grada vlečejo.

Vegov kip na realki v Idriji.

(Izklesal kipar Martin Bizjak v Ljubljani.)

Te besede so kakor nalašč zložene na Vego, ki je neusmiljeno pošiljal bombe nad mesto, da so morali naposled Turčini pobegniti iz njega.

Komaj je bil ugnan Turek, že je pretila nevarnost Avstriji od strani pruskega kralja. Oddelek naše vojske je moral iti na Moravsko braniti mejo. S tem oddelkom je šel tudi Vega in ostal na Moravskem do l. 1792., ko je bil povišan v majorja bombardirske čete.

Doslej se je Vega bojeval v mejah avstrijskih dežel. Že pa se je bližala ura, ko je moral dati slovo svoji očetnjava in oditi daleč tja čez domače meje. Avstrija se je zaplela v boje s Francozi. Ker je bil tedaj avstrijski cesar obenem tudi nemški cesar, so morale naše čete v zvezi z drugimi nemškimi vojnimi oddelki zasesti dežele ob Renu in jih braniti pred Francozi. Tem četam je bil prideljen tudi major Vega. Čakali so ga tam v tujini hudi, naporni boji. Usojeno mu je bilo, da si v teh bojih pribori častnih lovorik nevenljive vojaške slave.

Vega se je udeležil različnih bojev in obleganj in se povsod izkazal neustrašenega in razumnega junaka.

Meseca vinotoka l. 1793. so Avstrijci oblegali utrdbe okolo Weissenburga in Lauterburga.*) Vega je načeloval obsednemu topništvu. Z mirnimi, treznimi besedami je pregovoril prebivalce Lauterburga, da so se prostovoljno vdali.

Začetkom meseca listopada istega leta so se lotili naši močne trdnjave Fort Louis. Tri dni so jo zaman oblegali. Pri obedu je očitil 12. listopada nek častnik Vegi, v katerega rokah je bilo vodstvo obsednega topništva, da bo le njegova krivda, ako se cesarski ne polaste trdnjave. Hudo je storilo Vegi to nezasluženo očitanje, vendar ga ni potrlo. Izprosi si dovoljenja, da sme po svoji volji razpolagati z artilerijo. Vzame tri topove, poišče zanje primeren prostor, jim izkoplje sedeže s pomočjo ženijskih delavcev ter se založi s strelivom. Opolnoči 13. listopada začne streljati na trdnjavo in strelja nanjo neprenehoma 12 ur, dokler obleganci ne prosijo premirja.

Meseca grudna istega leta je Vega junaško branil okope ob levem renskem bregu pri Mannheimu. Francozi so tako silno pritiskali, da so se morali naši umakniti. Vega je z veliko spretnostjo in nenavadno drznostjo spravil naše topove čez zamrzli Ren na desno stran, in sicer jih je prepeljal na šajkih, ki jih je z velikansko težavo izkopal iz ledu.

Prihodnje leto je naročil Vegi vojskovodja feldmaršal vojvoda Albreht Saksonsko-Tešenski, naj preskrbi nove topove. Z vso vnemo se je lotil Vega tega dela. Po lastnem načrtu je v lili spomladi l. 1795. dva topova s koničasto izvrtanim dnom. Ta iznajdba se je Vegi vrlo posrečila. Ko so topova poizkušali, se je pokazalo, da mečeta dvakrat tako daleč kakor dotedanji možnarji. Pri obleganju Mannheima, ki so ga zopet dobili Francozi v roke, je Vega s svojima topovoma tako uspešno metal bombe v mesto, da se je 24. kimavca vdalo cesarskim četam.

*) Mesto Weissenburg (6260 preb.) stoji v dolnji Alzaciji. Pri tem mestu se je vršila za francosko-nemške vojske vroča bitka, v kateri so prvič zmagali Nemci. V isti kronovini je tudi mesto Lauterburg (1573 preb.) — Fort Louis se je imenovala trdnjava sredi Rena, severno od Štrasburga. — Mannheim je drugo največje mesto Velike vojvodine badenske (159.591 preb.) in se razprostira ob izlivu reke Nekar v Ren. — Mesto Moguncija (Mainz) šteje 72.059 preb. in je glavno mesto hesenske provincije ob Renu. Stoji ob Renu nasproti izlivu Mena. — Lahn in Sieg sta desna pritoka Rena. — Mesto Diez (4602 preb.) se razprostira ob reki Lahn. — Mesto Kehl (3235 preb.) je v badenski kronovini ob Renu in sodi sedaj k štrasburškim utrdbam. — Številke, dodane mestnim imenom, značijo današnje število prebivalcev.

L. 1796. je branil Vega Moguncijo pred Francozi. Odlikoval se je pri reki Sieg, čez katero so naši pregnali z njegovo pomočjo Francoze; v bitki pri Dietzu pa je pognal sovražnika čez reko Lahn in ga tako spretno odganjal, da so mogli cesarski brez izgube prekoračiti imenovano reko. Po teh neuspehih so odšli Francozi od Moguncije.

Začetkom l. 1797. je Vega tako vztrajno podpiral pred Kehlom s svojimi topničarji ostale oddelke, da so si ga naši osvojili. Še isto leto je Vega branil Moguncijo kot poveljnik vsega topništva. V tem pa so sklenili kampoformijski mir, in Vega je vodil cesarsko topništvo iz nemških pokrajin v Avstrijo.

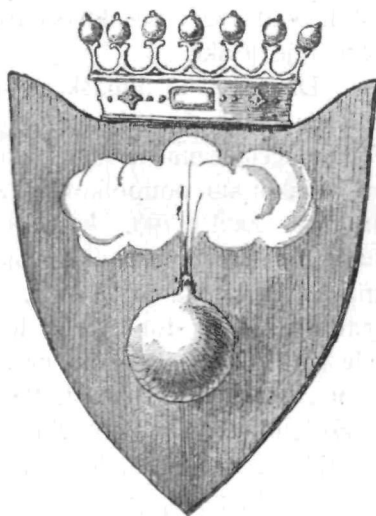
Prišedši domov, so ga namestili za drugega štabnega oficirja pri oblegovalni armadi na Nemškem. Vendar se poslej ni več udeleževal bojev. L. 1802. so ga imenovali za podpolkovnika v četrtem topniškem polku.

Spremljali smo Vego iz Zagorice v Ljubljano, iz Ljubljane v topniško šolo na Dunaj. Občudovali smo njegovo hrabrost pred Belim gradom in ga v duhu spremili na Nemško, kjer je dovršil toliko slavnih činov. Videli smo ga zopet, ko se je vračal zdrav in čil iz bojev na Dunaj, in slišali, da je dognal visoko vojaško dostojanstvo — službo podpolkovnika. Nestrpno pričakuje bralec, da bi čul še nadalje o Vegovih junaških delih. Brez dvoma bi si bil Vega nabral še novih lovorik na bojnem polju, da ga ni v najboljših moških letih zahitela nepričakovana smrt.

Pretrsljiva je bila Vegova smrt. Dne 17. kimavca l. 1902. so na Dunaju pogrešili podpolkovnika Vego. Nihče ni vedel, kam je izginil. Pričakovati je bilo najhujšega.

Res! Dne 26. kimavca so našli mrtvega Vego v Dunavu pri Nussdorfu. Njegovo truplo je bilo s tanko vrvco privezano k steburu. Vega je bil žrtev roke ostudnega morilca, za katerega ime so zvedeli šele čez trideset let. Tedaj so namreč prijeli na Dunaju nekega mlinarja. Imel je na vesti več hudodelstev. Med drugim je tudi priznal, da je on ubil Vego, ga oropal in truplo zagnal v Dunav. Milo se stori človeku, ko čuje o tako nesrečnem koncu Vego. On, ki se ni strašil sovražnih krogel, ki je tolikokrat gledal neustrašeno smrti v obraz, je moral podleči zavrattnemu napadalcu.

Mladi bralec! Dosedaj si izpoznaval Vego kot odličnega slovenskega junaka. Toda on ni umel le spretno sukati bridke sablje in krotiti s svojimi topovi upornih sovražnikov, njegova roka je spretno vodila tudi pero. Napisal je lepo število knjig in si pridobil z njimi ime znamenitega učenjaka.

Vegov grb.*)

*) Ta grb in začetnico „T“ je narisal prof. dr. S. Beuk.

Posvetil je svoje pero v prvi vrsti v korist učencem topniške šole. Kar je vojakom razlagal z vneto besedo, to je tudi napisal v posebnih knjigah. Te knjige so pisane tako jasno, tako lahko umljivo, da so služile v topniških šolah še petdeset let po njegovi smrti. Poskrbel je pa tudi za tiste, ki se pečajo z višjo matematiko, in napisal zanje troje takoimenovanih logaritmovnikov, to je knjig, ki se rabijo pri višjih računih. Med temi logaritmovniki je doživel mali logaritmovnik, prvič izdan l. 1793., nešteto število izdaj. Pred sabo imam 78. izdajo iz l. 1900. To nam priča, kako tehtno je znal pisati Vega, da se njegove knjige rabijo še sedaj, ko je poteklo izza njegove smrti nad sto let. Razen teh knjig je spisal še več manjših. Med njimi je zlasti zanimiva Vegova razprava o prirodnem sestavu mer, uteži i. t. d. Spisal jo je l. 1802., a tiskana je bila po njegovi smrti. V tej razpravi si je prizadeval Vega, da bi se tudi v Avstriji uvedla nova francoska mera. Z omenjenimi svojimi knjigami je Vega zaslovel po vsi Avstriji in sploh med vsem učenim svetom. Njegove knjige so celo prevajali v različne tuje jezike.

Da so tako junaškega in tako učenega moža, kakor je bil Vega, doletele razne časti in mnogotera odlikovanja, se razume samo ob sebi. V zadoščenje mu je bilo, da se je od najnižje stopnje prostaka pospel pri vojakih do podpolkovniške časti. Njegovo hrabrost pa so poplačali še drugače. Že l. 1793., ko je bil Vega prisilil trdnjavo Fort Louis, da se je vdala, je predlagala višja vojaška oblast, naj se Vega odlikuje z viteškim križcem reda Marije Terezije. Ta predlog je bil sicer enoglasno sprejet, vendar tedaj ni dobil Vega tega najvišjega vojaškega odlikovanja, ampak šele l. 1795., ko je prišlo posebno po Vegovem prizadevanju mesto Mannheim cesarskim v roke. L. 1800. dne 22. velikega srpana pa je cesar Franc I. povzdignil Vego v baronski stan „za plačilo njegovim zaslugam, ki si jih je pridobil v dvajsetletnem vojaškem službovanju po modrosti, izvenredni hrabrosti in sploh po vzornem vedenju.“

Vegove zasluge na znanstvenem polju pa so pripoznale učene družbe s tem, da so ga imenovala za svojega člana. L. 1793. je postal dopisujoči član velikobritanske družbe znanosti v Gettingu, koncem leta 1797. pa član matematiško-fiziškega društva v Erfurtu. L. 1799. ga je izbrala za svojega člana akademija koristnih znanosti v Mogunciji, nastopno leto pa sta ga počastili kraljeva češka družba znanosti v Pragi in kraljeva pruska akademija znanosti v Berlinu s tem, da sta ga prišteli svojim članom.

Tako so častila našega Vego tuja društva. Za temi niso mogli zaostati naposled tudi njegovi ožji rojaki. Eno leto pred njegovo smrtjo, dne 26. listopada l. 1801., so ga namreč sprejeli brezplačno kranjski stanovi za sočlana.

Kot vojaka in kot učenjaka je Vego vodila edina želja, koristiti svoji domovini. Sijajno je dognal svoj namen. Pod njegovim vodstvom so naše čete izvojevale nekatero zmago. Kot pisatelj, učitelj in učenjak pa je popolnoma preosnoval avstrijsko topništvo, in Vegova zasluga je, da še danes slovi naša artilerija kot ena izmed najboljših.

Vego pa so krasile poleg njegove čudovite hrabrosti in sijajne učnosti še druge lepe lastnosti. Povsod ga je vodila nesebičnost. Častilakomnosti ni poznal: ostal je vedno skromen, dasi ga je slavil ves tedanji učeni svet in sipal predenj časti in odlikovanja. Nikdar se ni sramoval priznati, da je sin ubožnih, preprostih slovenskih staršev. Hiš, kjer so mu kot dijaku dajali hrano, se je spominjal z največjo hvaležnostjo. V posebno častnem spominu je vedno hranil svojega profesorja Maffeija in se sam izjavil, da ima za vse, kar je dosegel, zahvaliti le njega. Da ni pozabil svoje ožje domovine, je izpričal s tem, da je poslal kranjskim stanovom po en iztisk vseh knjig, ki jih je izdal; knjigam je priložil tudi več izpričeval, ki so mu jih izročili njegovi vojaški predstojniki v priznanje velikih zaslug na bojnem

Vegova rojstna hiša.

(Fotografiral Matevž Terpin v Ljubljani.)

polju v Nemčiji. Ta izpričevala so eden glavnih virov za poznavanje Vegovega življenja.

Ni ga kmalu sinu preproste slovenske kmetice, ki bi se bil pospel do večje časti nego Vega. Da, v ubogi kmetiški hiši mu je tekla zibel. Siromašna sta bila njegova roditelja, a pametna kmeta. Zato sta dala nadarjenega sina v šolo. V preprosto leseno skrinjico mu je mati naložila najpotrebnejših stvari, da jih je ponesel s seboj v Ljubljano. To skrinjico je hvaležni sin hranil kot drag spomin na Vehovčev dom v Zagorici, kot spomin na ubožno svojo mater. Brez gmotnih sredstev je pričel Jurij trnjevo šolsko

pot. A priroda mu je naklonila izvenrednih duševnih darov in pa tudi trdno voljo, vestno porabiti te darove v svoje izobraževanje. Prirojena nadarjenost in jeklena pridnost je privedla Vehovčevega Jurija do redke učenosti in do velike slave. Dognal je visoko vojaško dostojanstvo, cesar ga je pobaronil, a ves učeni svet, domači in tuji, je častil v Vegi enega prvih veljakov na matematiškem polju.

Po pravici prišteva majhni slovenski narod Jurija barona Vego med svoje najiminitnejše veljake. Vendar pa ostane bridka resnica, da Slovenci niso častili Vegovega spomina tako kakor bi bil zaslužil. Pripoznati moramo celo, da se je tuji svet bolj zanimal za zagoriškega rojaka kakor njegovi domačini sami. Pač se je l. 1864. obhajala narodna slavnost na Vegovem rojstnem domu v Zagorici. Obesili so tedaj na Vehovčevo hišo leseno, na svetokriško cerkev pa železno deščico s kratkima napisoma. Primerneje je počastil Vego mestni odbor v Idriji, ki je letos dal postaviti Vegov doprski mramornati kip v nadprirodni velikosti nad vhodom v novo realčno poslopje. In letos se je izprožila tudi misel, vzdati na Vegov rojstni dom spominsko ploščo ter mu v Moravčah ali celo v Ljubljani postaviti dostojen spomenik. Naša želja je, da se ta misel skoro uresniči in da se tako oddolži slovenski narod slavnemu Vegi.

Mladi bralec! Ti nimaš sredstev, da bi tudi kaj žrtvoval za Vegov spomenik. Kako hočeš torej počastiti spomin tega velikega slovenskega moža? Zapomni si iz Vegovega življenja posebno eno potezo. Kar je Vega dosegel, vse to je dosegel edino le s svojo jekleno, neutrudljivo pridnostjo. Vegov zgled naj ti sveti pri vsem tvojem početju. In kadar te obide nevolja pri izpolnjevanju tvojih dolžnosti, tedaj se spomni Vege in njegove sijajne marljivosti, ki ji ni bila nobena ovira prevelika, noben trud nepremagljiv. Veliko darov si prejel od prirode. Teh darov ne smeš zakopati. Uporabljal jih z vso marljivostjo, z jekleno vztrajnostjo! Tako visoko morda ne dosepeš, kakor je dospel Vega. Rečem ti pa lahko in te zagotovim, da postaneš veljaven in zastaven mož, ako se ravnaš po Vegovem zgledu. In tudi tega te lahko zagotovim, mladi bralec, da bi našemu siromašnemu narodu prav gotovo in v kratkem času napočili dnevi jasnejše bodočnosti, ako bi imel Vega med učečo se mladino več posnemovalcev kakor jih ima danes.

Pojdi torej, mladi bralec, in stori tudi ti tako!

Idrija, o Vseh svetih 1903.

